

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hietalahti, Jarno; Toivanen, Juhana

Title: Elävät kuolleet : Aristoteles, Hobbes ja Fromm modernin zombikuvaston valossa

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Suomen Filosofinen Yhdistys ry, 2019

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Hietalahti, J., & Toivanen, J. (2019). Elävät kuolleet : Aristoteles, Hobbes ja Fromm modernin zombikuvaston valossa. *Ajatus : Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja*, 76, 229-265.
<https://journal.fi/ajatus/article/view/88151>

Elävät kuolleet: Aristoteles, Hobbes ja Fromm modernin zombikuvaston valossa

JARNO HIETALAHTI JA JUHANA TOIVANEN

Zombeja käsittelevät televisiosarjat ja sarjakuvat ovat viime vuosina saavuttaneet suurta suosiota. Esimerkiksi *The Walking Dead* -sarjan ensimmäinen jakso näytettiin samanaikaisesti 120 maassa, ja sarjaa on sittemmin katsonut tuotantokaudesta riippuen 5–15 miljoonaa katsojaa. Post-apokalyptinen maailma kiehtoo suurta yleisöä, koska dystooppiset tarinat peilaavat erilaisia käsityksiä ihmisten perusolemuksesta ja yhteiskunnan perustasta; sarjaa voi pitää filosofisena ajatuskokeena, jolla testataan, miten erilaiset näkemykset toimisivat luonnontilaan paluun jälkeen. Artikkelimme lähtökohta on, että zombikuvasto tarjoaa hedelmällisen tilaisuuden filosofiselle analyysille. Tarkastelemme yhteiskunnan romahtamisen jälkeistä tilaa yhteiskuntafilosofian klassikoiden, Aristoteleen ja Thomas Hobbesin avulla. Pyrimme osoittamaan, että Hobbesin luonnontilan käsitteen rinnalla Aristoteleen eettiset ja yhteiskuntafilosofiset näkemykset tarjoavat hyödyllisen näkökulman sivilisaation romahduksen jälkeisen kuvitteellisen tilanteen ymmärtämiseen. Täydennämme analyysia sosiaalipsykologi Erich Frommin yhteiskuntaluonteen käsitteellä ja osoitamme, että dystopiaan sisältyy lupaus utopiasta, paremmasta maailmasta. Yleisesti ot-

taen esitämme, että populaarikulttuurin ja filosofian yhdistäminen tarjoaa oivaltavan näkökulman nykyisen länsimaisen ihmiskuvan peruselementtien ymmärtämiseen.

Johdanto

Zombisarjojen ja -elokuvien kantavana teemana on järjestäytyneen yhteiskunnan romahtaminen ihmisiä etäisesti muistuttavien elävien kuolleiden valloittaessa maailman. Kuolemanuhka seuraa jäljelle jääneitä ihmisiä kaikkialle, ja selviytymistaistelun äärellä moni sortuu epätoivoisiin ja kammottaviin tekoihin. Tällaista tilannetta on mahdollista analysoida Thomas Hobbesin (1588–1679) luonnontilan käsitteen avulla.¹ Turvaa ja järjestystä luovan institutionaalisen vallan katoamisen seurauksena ihmiset palaavat luonnontilaan, jossa luontainen itsensäilytysvaisto ja oman edun tavoittelu johtavat keskinäiseen kilpailuun, ja epäluulo ja pelko pääsevät valloilleen. Suvereenin kaatuminen johtaa kaikkien sotaan kaikkia vastaan – *bellum omnium contra omnes*.²

Yhteiskuntafilosofian historiassa Hobbes ja Aristoteles on nähty radikaalisti vastakkaisten teorioiden puolustajina. Aristoteleen mukaan poliittinen yhteisö on luonnollinen, minkä

¹ Hobbesin luonnontilan käsite on moniulotteinen ja vaikeasti määriteltävissä (ks. erityisesti Evrigenis 2014). Tästä huolimatta se on nousut tärkeään asemaan Hobbesin jälkeisessä yhteiskuntafilosofiassa, ja sitä käytetään jatkuvasti monissa muissakin yhteyksissä – esimerkiksi lukuisat *The Walking Dead*ia analysoineet tutkijat ovat viitanneet siihen.

² Hobbes, *De cive*, 11–12; *Leviathan*, 13, 121–25; Hoekstra 2007. Jason Walker tarkastelee *The Walking Dead* -maailmaa sekä hobbeslaisena että lockelaisena luonnontilana ja päättelee, että sarjan protagonistit noudattavat lockelaista mallia, jossa esimerkiksi omistusoikeutta pidetään luonnollisena, kun taas heidän vastustajansa ovat ennemminkin hobbeslaisia. Walkerin artikkelissa kiinnostavaa on, että hän käyttää luonnontilan käsitettä sarjan maailman analysointiin ja toisaalta sarjaa luonnontilan käsitteen tarkasteluun. (Walker 2012.)

voidaan nähdä tarkoittavan, että luonnontila täydellisenä yhteisöllisyyden puutteena ei ole edes teoreettinen mahdollisuus.³ Aristotelesta pidetään usein myös positiivisemmän ihmiskuvan puolustajana Hobbesiin verrattuna. Ihmiset suhtautuvat lajitovereihinsa yleensä ystävällisesti, ja ihmisen luonnollinen sosiaalisuus johtaa yhteiseloon ja institutionaalisen yhteiskunnan perustamiseen ikään kuin itsestään.

Tässä artikkelissa sovellamme Aristoteleen ja Hobbesin käytännöllistä filosofiaa modernissa populaarikulttuurissa esiintyvän ihmiskäsityksen selittämiseen ja täydennämme heidän näkemyksiään Erich Frommin (1900–1980) yhteiskuntafilosofisilla ajatuksilla. Keskitymme erityisesti *The Walking Dead* -sarjassa kuvatun post-apokalyptisen zombien riivaaman maailman analysointiin.⁴ Vaikka artikkelin pääasiallinen tarkoitus on analysoida sarjan kuvaamaa maailmaa filosofisten käsitteiden ja teorioiden avulla, se myös valottaa käytettyjen teorioiden eri puolia ja mahdollisia eroja – erityisesti sitä, että Aristoteleen näkemys ihmisten luonnollisesta sosiaalisuudesta ja poliittisuudesta ei perustu naiiviin ajatukseen ihmisten hyvydestä ja ystävällisyydestä.⁵

³ Aristoteles huomauttaa, että äärimmäistä kansanvaltaa, jossa äänestyspäätökset menevät lain ohi (ns. *dêmos eschatos*), ei välttämättä tulisi pitää varsinaisena valtiomuotona (*Pol.* 4.4, 1292a4–36; 5.9, 1309b32–34). Kyseessä ei kuitenkaan ole Hobbesin esittämä luonnontila, jossa yhteiskunnallisia rakenteita ei ole lainkaan olemassa, eikä kukaan pysty niiden puutteen vuoksi luottamaan yhteisten päätösten pitävyyteen.

⁴ Filosofiasa on tyypillistä koetella ajatuksia äärimmäisyyksien valossa, jotta saadaan paras mahdollinen testi teorialle: ”*The Walking Dead* tarjoaa kaksi äärimmäistä skenaariota: maailman, jossa kuolleet ihmiset heräävät uudelleen henkiin ja kuljeksivat ympäriinsä, ja maailman, jonka sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset järjestelmät ovat sortuneet.” (Yuen 2016, xiii). Ajatuskokeiden merkityksestä, ks. esim. Ierodiakonou & Roux 2011.

⁵ Hobbesin kritiikki Aristotelesta kohtaan teoksessa *De cive* vaikuttaa perustuvan osittain tälle väärinkäsitykselle. Ks. *De cive*, 1.2, 22. Hobbesin suhteesta häntä edeltäneeseen aristoteeliseen traditioon, ks.

Instituutioiden⁶ merkitys ihmiselle ominaisen elämän tukirankana on oleellinen osa hänen yhteiskuntafilosofista teoriaansa. Hobbesin luonnontilan käsite on ymmärrettävistä syistä ollut suosittu zombimaailmojen ja muiden vastaavien yhteiskunnattomien tilojen filosofisessa tulkinnassa,⁷ mutta Aristoteleen filosofia tarjoaa siihen vähintään yhtä hyvät välineet huolimatta siitä, että hän ei varsinaisesti käyttänyt luonnontilaa teoreettisena käsitteenä yhteiskunnan olemuksen selvittämisessä. Samaa tapaan Frommin syvyyspsykologiasta ammentavaa ajatusta yhteiskuntaluonteesta voidaan käyttää zombisarjojen filosofisen ulottuvuuden analyysin syventämiseen.

Artikkelin tarkoitus ei ole käsitellä fiktiivistä zombisarjaa luotettavana lähteenä ihmisten todellisen käyttäytymisen selville saamiseksi. On kuitenkin syytä huomata, että fiktio ei koskaan ole irrallaan todellisuudesta. Se heijastelee tekijöiden ja yleisön näkemyksiä siitä, millainen olento ihminen on ja mitä yhteiskunnallisten instituutioiden katoamisesta seuraisi. Näin ollen fiktiota analysoimalla voidaan tavoittaa jotain oleellista modernista länsimaisesta ihmiskuvasta ja instituutioiden roolia koskevista käsityksistä.

Huomautettakoon vielä, että koska varsinainen tarkoituksemme ei ole analysoida zombeja koskevia näkemyksiä, jätämme syrjään eri lähteiden väliset erot epäkuolleiden olentojen fyysisten ja aistimellisten kykyjen suhteen.⁸ Huomiomme

Brett 2010.

⁶ Tässä tekstissä käsitämme instituutiot järjestäytyneen yhteiskunnan valtarakenteiksi.

⁷ Esimerkiksi Robert Nozick on esittänyt hobbeslaisen tulkinnan tällaisesta tilanteesta pohtiessaan valtion ja anarkian suhdetta, ja hänen mukaansa tällaiset ajatuskokeet ovat ”ratkaisevan tärkeitä, kun pohditaan, onko valtio parempi vaihtoehto kuin anarkia.” (Nozick 1999, 5.)

⁸ Zombisarjojen faneille ja yksityiskohtien koluajille tiedoksi: me käytämme yksinkertaisuuden nimissä Greenen mallin mukaista näkemystä zombeista (Greene 2016). Ihmisyhteisöjen dynamiikan ammenamme pääasiassa *The Walking Dead* -sarjasta.

kohdistuu ennen kaikkea populaarikulttuurin kuvauksiin ihmisistä ja heidän yhteisöistään, jotka yrittävät selviytyä uudessa maailmantilanteessa; analysoimme ihmisyyttä, emme zombiutta. Seuraamme näin ollen *The Walking Dead* -sarjan luoja Robert Kirkmania, joka on todennut, että "[s]arjassa on kyse ennen kaikkea ihmisyydestä."⁹ Tämä viime vuosina suosiota niittänyt sarja esittää yhden mahdollisen maailman, jonka polkuja tekstimme etenee kohti yhteisöllistä toimijuutta ja sen filosofisia perusteita.

Instituutiot ja ihmisten pahuus

Geoffrey A. Wrightin mukaan *The Walking Dead* kuvaa maailmaa, jossa vallitsee darwinilainen kilpailuasetelma, "*survival of the fittest*".¹⁰ Tällä hän viittaa väkivaltaiseen ja pelon täyttämään kilpailuun elintärkeistä resursseista, jossa vain vahvin ja häikäilemättömin voi selvitä. Wright nostaa esiin myös Hobbesin ajatuksen kaikkien sodasta kaikkia vastaan ja käyttää sitä kuvaamaan sekä yksilöiden välistä kamppailua että eri ryhmien välillä vallitsevaa tilaa. Hobbesin luonnontilan käsite on monella tapaa kiistanalainen, mutta sen keskeinen piirre on yksilöiden välillä vallitseva keskinäinen pelko ja epäluottamus, joka estää pysyvien ryhmien muodostumisen. Järjestäytyneen yhteiskunnan synty edellyttää sitä, että yksilöt luopuvat luonnollisesta oikeudestaan toimia ilman rajoituksia.¹¹ Toisinaan Wright kuitenkin kelpuuttaa myös ryhmien väliset mittelöt uuden maailmantilan perustavaksi kuvaukseksi, mikä viittaa siihen, että nykyisenkaltaisten yhteiskuntien romahtaminen ei tarkoita paluuta Hobbesin kuvaamaan alkuperäiseen luonnontilaan ennen

⁹ "The show is all about humanity." (Sarjan after-show *The Talking Dead*, 27.11.2011.)

¹⁰ Wright 2017.

¹¹ Hobbes, *De cive*, 1–12; *Leviathan*, 13, 121–125. Luonnontilan käsitteestä on kirjoitettu hyllymetreittäin; aiheesta kiinnostuneen kannattaa katsoa Jakonen 2013, 32–98 (viitteinen).

yhteiskuntasopimuksen tekemistä: sarjan maailmassa ei valitse kaikkien yksilöiden välinen sota kaikkia yksilöitä vastaan (palaamme tähän tuonnempana).¹² Wright kirjoittaa:

Sarjan yleinen kehityskaari viittaa siihen, että vaikka ihmiset saattavat pyrkiä roikkumaan kunnioitettavalla tavalla yhteiskunnallisen järjestyksen ja moraalisen arvojärjestelmän jäänteissä, joka määritteli aiemmin heidän ihmisyytensä, heidän epäonnistumisensa on yhtä vääjäämätöntä kuin painovoima.¹³

Wright olettaa ensinnäkin, että vaikka yhteisölliset rakenteet ovat luhistuneet, niistä heijastuu edelleen kaikuja uudessa maailmanjärjestyksessä. Ainakin osa ihmisistä haluaa kunnioittaa vanhoja laki- ja moraalijärjestelmiä, vaikka niiden takaajia (virallisia instituutioita kuten valtio tai poliisi) ei enää ole olemassa. Toisekseen hän esittää, että yhteiskunnalliset rakenteet ja arvojärjestelmät määrittävät ja ylläpitävät käsitystä siitä, mikä ihmisyydessä on arvokasta, mutta niissä roikkuminen on tuomittu epäonnistumaan. Elossa säilyminen edellyttää, että vanhoista moraaliarvoista on luovuttava.

¹² Hobbesin mukaan eri ryhmät (suvereenit) ovat luonnontilassa suhteessa toisiinsa myös yhteiskuntien perustamisen jälkeen (Hobbes, *De cive*, 2.10, 126; *Leviathan*, 13, 125). Mikäli zombiapokalypsin katsotaan aiheuttavan muutoksen nykyisenkaltaiseen järjestykseen, on kyse joko (1) paluusta alkuperäiseen luonnontilaan, jolloin yhteisöt lakkaavat kokonaan olemasta ja syntyy kaikkien yksilöiden välinen sotatila; tai (2) jonkinlaisia yhteisöjä säilyy, mutta niiden keskinäinen tasapaino järkkyy ja niiden välillä vallitseva luonnontila tulee näkyvämmäksi jatkuvasti vallitsevan väkivaltaisen taistelun tai sen uhan muodossa. Edellinen tulkinta zombiapokalypsin kuvauksesta vaikuttaa olevan suhteellisen yleinen, mutta jälkimmäinen sopii *The Walking Dead* -sarjaan huomattavasti paremmin.

¹³ "The overarching trajectory of the series suggests that while human beings might struggle, even admirably, to cling to the vestiges of the social order and moral value system that once defined their humanity, their failure is as irresistible as gravity." (Wright 2017, 149.)

Wrightin näkemys muistuttaa jossain määrin hobbismaista luonnontilaa. Ainoastaan järjestäytynyt yhteiskunta mahdollistaa moraalisen toiminnan edellyttämän keskinäisen luottamuksen. Hobbes kirjoittaa:

Sillä luonnon lait [...] ovat sinänsä vastoin luonnollisia passioitamme, jotka vievät meitä ylpeyteen, koston ja muuhun sellaiseen, ellei lakeihin liity jokin pelottava mahti, joka aiheuttaa niiden noudattamisen. Ilman miekkaa ovat sitoumukset vain sanoja, ja vailla mitään voimaa ihmisten turvaamiseksi.¹⁴

Suvereenin ”pelottava mahti” pitää nekin ihmiset aisoissa, jotka eivät muuten toimisi moraal sääntöjen mukaan. Sen kadotessa muisto vanhasta järjestyksestä haipuu vääjäämättä: sitoumuksissa pitäytyminen ei yksinkertaisesti toimi luonnontilassa.¹⁵ Vaikka Wrightin huomio on kiehtova, se ei täysin vastaa *The Walking Dead* -sarjan tapahtumia. Hänen mukaansa ihminen on sivilisaation romahdettua tuomittu epäonnistumaan vanhan moraalin mittapuulla. Kaikkien sotiessa kaikkia vastaan kukaan ei voi luottaa toisten ihmisten hyvyyteen, eivätkä inhimilliset ihanteet, kuten kunnioitus, rakkaus ja luottamus, saa elintilaa. *The Walking Dead* -sarjan esittämä kuva on kuitenkin toisenlainen; osa ihmisistä toimii edelleen moraalisten ihanteiden mukaan, vaikka instituutiot ovat luhistuneet. Lisäksi ihanteista luopuminen ei näytä edesauttavan selviytymistä – päinvastoin, tyypillisesti paha saa lopulta palkkansa.¹⁶

¹⁴ Hobbes, *Leviathan*, 17, 157.

¹⁵ Ks. Hobbes, *De cive*, 10. Tallman & Southworth huomauttavat, että ”[s]arjan keskeinen teema on henkilö hahmojen ponnistelu pysyä hyvinä ihmisinä järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella. Heidän pelkonsa, että he menettävät ihmisyytensä sivilisaation asettamien rajoitusten poistuttua, osoittaa kuinka paljon me laskemme sen varaan, että yhteiskunta kertoo meille, kuinka tulee toimia.” (Tallman & Southworth 2012, 94.)

¹⁶ Robert Nozickin tulkinta yövartija-valtiosta (*a night-watchman state*), eli minimaalisesta valtiomuodosta, muistuttaa tätä asetelmaa: hänen

Aristoteleen hyve-eettisen katsomuksen mukaan moraalialia ei tule käsittää vain yksittäisinä valintatilanteina, vaan hyveet viittaavat luonteenpiirteisiin ja taipumuksiin, jotka ohjaavat kohti ihmisten kokonaisvaltaista hyvää tukevia valintoja. Harva ihminen on täydellisen hyveellinen, joten jokainen voi erehtyä yksittäisessä moraalivalintatilanteessa, mutta tästä ei seuraa, että epäonnistuminen määrittäisi ihmistä kokonaisuudessaan. Jatkuva pyrkimys toimia hyveellisesti ja tehdä aikaisemman arvokäsityksen mukaisia epätsekkäitä tekoja osoittaa, että keskinäinen pelko ei muodostu yksilöiden toimintaa määrääväksi tekijäksi, toisin kuin Wright esittää. Monet yksilöt päätyvät tekemään kammottavia tekoja, mutta usein tämä johtuu ennemminkin siitä, että he eivät koskaan olleet hyveellisiä, kuin moraalin hylkäämisestä luonnontilan aiheuttamassa paineessa. Aristotelesta seuraten näyttää siltä, että luonteeseen iskostetut taipumukset – niin hyveet kuin paheetkin – ovat edelleen olennainen osa elämää, eikä hyveellisyys johda yksilön tuhoon. Ulkopuolista institutionalisoitua valtaa ei tarvita sen varmistamiseksi, että ihmiset kykenevät elämään keskinäisessä sovussa: jotkut toimivat moraalisesti oikein, koska se on oikein. Täten moraalitunto on kiinteä osa ihmisyyttä. Tätä ajatusta voidaan täydentää Frommin yhteiskuntaluonteen käsitteen avulla, jota käsittelemme tuonnempana.

Hobbesin luonnontila on siinä mielessä osuva kuvaus *The Walking Deadin* maailmasta, että lain ja moraalin noudattamisen viime kädessä takaava suvereeni valtakoneisto on poissa. Tämän seurauksena ihmiset eivät enää pysty luottamaan siihen, että toiset ihmiset noudattavat moraal sääntöjä. Osa heistä hylkää vanhat moraalikäsitteet uuteen tilanteeseen sopimattomina, mutta tragedian ydin on siinä, että silloinkin kun ihanteet

mukaan Immanuel Kantin muotoilema kategorinen imperatiivi pätee myös romahduksen jälkeen (ks. Nozick 1999, 25–27). Huomautettakoon, että myös Hobbesin mukaan luonnontilassa vallitsee jumalallinen laki ja luonnollinen moraalilaki, mutta ihmiset eivät voi noudattaa niitä ilman keskinäistä luottamusta (mikä syntyy vasta järjestäytyneen yhteiskunnan myötä).

säilyvät, toisiin ihmisiin on vaikea suhtautua muuna kuin potentiaalisena uhkana. Ihmiset päätyvät tappamaan ja ryöstämään toisiaan siinä pelossa, että joutuisivat muuten itse tapetuiksi tai ryöstetyiksi. He tekevät sen, mikä pitää heidät hengissä. Hobbes toteaa tunnetusti, että luonnontilassa ilman vahvaa institutionaalista valtaa vallitsee ”ainainen pelko ja väkivaltaisen kuoleman vaara; ja ihmisen elämä on yksinäinen, kurja, häijy, raaka ja lyhyt.”¹⁷

Hobbesin näkemykseen verrattuna Aristoteles suhtautuu optimistisesti ihmisten kykyyn elää ja toimia yhdessä. Hän painottaa, että ihmiset ovat luonnostaan poliittisia ja sosiaalisia eläimiä (*zôon politikon*), joilla on paitsi synnynnäinen pyrkimys muodostaa eri tyyppisiä yhteisöjä, myös valmius elää sovuissa.¹⁸ Ajatus hobbeslaisesta luonnontilasta – ymmärrettiin se sitten teoreettisena konstruktiona tai aitona historiallisena mahdollisuutena¹⁹ – vaikuttaa tästä syystä vieraalta aristoteeliselle yhteiskuntafilosofialle. Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen, sillä Aristoteleen näkemyksen mukaan ihmiset eivät pysty elämään inhimillistä elämää ilman poliittista yhteisöä. Yhteiskunnan institutionaalisen rakenteen murtuessa ihmiset menettävät mahdollisuuden kehittyä täyteen potentiaaliinsa, ja voidaan jopa väittää, että he eivät ole enää ihmisiä sanan varsinaisessa merkityksessä.²⁰

¹⁷ Hobbes, *Leviathan* 13, 124; ks. myös *De cive*, 10–12.

¹⁸ Aristoteles käyttää ilmaisua ”poliittinen eläin”, minkä voidaan ajatella viittaavan sekä ihmisen poliittisuuteen että sosiaalisuuteen (mikäli näitä ylipäätään pidetään toisistaan eroavina käsitteinä). Ks. Aristoteles, *Politiikka* (tästä lähtien *Pol.*), 1.2, 1253a1–5; 3.6, 1278b16–29; Depew 1995; Labarrière 2004, 61–127. Hobbesin ja Aristoteleen suhteesta, ks. esim. Sorell 1999.

¹⁹ Aiheesta on keskusteltu runsaasti; ks. esim. Hoekstra 2007, 117–20; Evrigenis 2014.

²⁰ Aristoteles esittää, että yhteisö on ensisijainen yksilöihin nähden. Yhteisöstä erillään oleva yksilö on kuin ruumiista irrotettu käsi: ihminen ainoastaan nimeltä (*Pol.* 1.2, 1253a18–29).

Juuri tässä ihmisyyden ja yhteisön välisessä läheisessä suhteessa piilee yhteys Aristoteleen ja zombikuvaston välillä. Aristoteles väittää, että ilman lakeja elävä ihminen on normatiivisessa mielessä pahempi kuin yksikään petoeläin:

Aivan kuten ihminen on täydellistyneenä elävistä olennoista paras, siten hän lain ja oikeuden ulkopuolella ollessaan on kaikista huonoin. Väärämielisyys on aseistettuna turmiollisinta. Ihminen on syntyjään varustettu asein, joita pitäisi käyttää käytännöllisen järjen ja hyveen mukaisesti. Niitä voi kuitenkin käyttää myös aivan päinvastaisiin päämääriin.²¹

Katkelmassa mainitut synnynnäiset aseet viittaavat ihmisen järkeen, joka mahdollistaa niin hyvien kuin huonojen päämäärien tavoittelun. Lain, oikeuden ja yleisemmin institutionaalisen järjestelmän katoaminen vie pohjan hyveelliseltä toiminnalta. Kasvatuksen merkitys on tässä prosessissa keskeinen,²² mutta Aristoteles ajattelee myös, että osa ihmisistä käyttäytyy hyvin ainoastaan siksi, että lakien rikkomisen seuraukset ovat heille itselleen pahoja.²³ Zombien aiheuttama yhteiskunnan romahtaminen poistaa tämän rajoitteen, jolloin paheellinen toiminta muuttuu houkuttelevaksi, ja ihmiset muuttuvat eläimiä pahemmiksi. Vaikka Aristoteles ei puhukaan luonnontilasta hobbeslaisessa merkityksessä, instituutioiden puute ja sen negatiiviset seuraukset ovat hänen ajattelunsa valossa teoreettisia mahdollisuuksia.

Yhden ääripään muodostavat ihmiset, joita Aristoteles kutsuu eläimellisiksi tai jopa villipedoiksi.²⁴ He ovat järjettömiä

²¹ *Pol.* 1.2, 1253a32–37. ”Ihmiset eivät tee vääryyttä vain välttämättömien tarpeiden takia [...]. Ihmiset tekevät kuitenkin vääryyttä myös nautintojen ja halujensa tyydyttämisen takia. Jos heillä on haluja yli sen, mitä he välttämättä tarvitsevat, he pyrkivät tyydyttämään niitä tekemällä vääryyttä.” (*Pol.* 2.7, 1267a2–7.)

²² Hitz 2012, 263–306; *Pol.* 8.

²³ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* (tästä lähtien *EN*), 10.9, 1179b31–1180a5.

²⁴ *Pol.* 1.2, 1253a29.

olentoja, jotka syyllistyvät erilaisiin hirmutekoihin – esimerkiksi kannibalismiin ja sikiön syömiseen suoraan äidin kohdusta. Aristoteleen mukaan tällaisilla ihmisillä ei ole kykyä rationaaliseen ajatteluun, mikä tekee heidät tietystä mielessä zombimaisiksi.²⁵ Kuitenkaan tällainen zombien petomaisuus ei ole pahinta:

Eläimellisyys on vähemmän paha kuin paheellisuus, vaikka se on pelottavampaa, sillä siinä ei ole kysymys paremman sielunosan turmeltuneisuudesta, kuten asia on ihmisten kohdalla, vaan siitä, ettei parempaa osaa ole.²⁶

Pedoiksi muuttuneet zombit ovat tietenkin pelottavia – sarjojen viehäytys perustuu osittain juuri tälle pelottavuudelle ja inhottavuudelle – mutta varsinainen pahuus on toisaalla.

Edellinen ajatus näkyy selvästi *The Walking Dead* -sarjassa, jossa yksittäiset tai pienissä ryhmissä liikkuvat zombit muuttuvat melko nopeasti vakavasta uhasta kiusalliseksi harmiksi, joka täytyy ottaa huomioon, mutta jonka voi helposti välttää sopivilla järjestelyillä. Pahimmaksi uhaksi muodostuvat toiset ihmiset. Aristoteleen teoriaa mukaillen voidaan ajatella, että petomaiset zombit eivät järjettöminä otuksina ole niin pahoja kuin ihmiset, jotka eivät institutionaalisen väkivaltakoneiston poissa ollessa piittaa oikeudenmukaisuudesta vaan käyttävät järkeään oman etunsa tavoitteluun muiden ihmisten hyvinvoinnista piittaamatta. He ovat moraalittomia mutta älykkäitä; zombimaailman vaarallisimpia petoja.

Christopher Robichaud esittääkin, että zombimaailmassa eloonjääneet eivät varsinaisesti menetä kykyään moraalisiin.²⁷ Pikemminkin joidenkin eloonjääneiden moraaliset normit muuttuvat tyystin: uudessa tilanteessa vallitsevat uudet arvot,

²⁵ EN 10.9, 1180a20–25; EN 7.5, 1148b15–31; Pol. 3.11, 1281b19–20: "[...] eräät ihmiset eivät suoraan sanottuna ole juuri villieläimiä kummempia."

²⁶ EN 7.6, 1150a1–4.

²⁷ Robichaud 2012.

joita määrittävät selviytymisen ehdot. Katsojan silmissä tällaisten uusien arvojen omaksuminen vaikuttaa herkästi groteskilta. Kammottavimmillaan joissakin ryhmissä esimerkiksi oikeuteen vauvojen syöminen. Käytäntöä perustellaan sillä, että puolustuskyvytön lapsi ei kuitenkaan voi selviytyä, minkä lisäksi hän on lähinnä taakka ja riski muun ryhmän selviytymisen kannalta, joten lapsi on parempi käyttää elossa olevien ravinnoksi. Tämä on luultavasti sarjan kärjistetyin esimerkki uudesta rationaalisuudesta, jota määrittää selviytymisprinsiippi. Kannibalismi on kuitenkin äärimmäinen vaihtoehto ja sitä toteuttaa vain ani harva. Yhteiskunnan hajoaminen ei välttämättä johda radikaaleihin arvokäsitysten muutoksiin ja petomaiseen elämään jokaisen yksilön kohdalla. Silti on selvää, että (Aristoteleen mukaan) ihmiselle ominainen poliittiseen toimintaan ja teoreettiseen ajatteluun keskittyvä elämä muuttuu mahdottomaksi, koska se voi toteutua ainoastaan järjestyneessä yhteiskunnassa (*polis*).²⁸ Parhaatkaan yksilöt eivät enää kykene *toteuttamaan* ihmisyyttään täydessä mitassa.

Edellä kuvatun perusteella on selvää, että Aristoteleen perusvireeltään optimistinen näkemys ei ole yltiöoptimistinen. Hän ajattelee, että ihmisten hyvyys ei voi toteutua kunnolla ilman yhteisöllisiä rakenteita. Tässä suhteessa ero Aristoteleen ja Hobbesin välillä ei ole suuri. Hobbes väittää, että yksilöiden on luonnontilassa lähes mahdotonta noudattaa moraalilakia keskinäisen luottamuksen puutteen takia; Aristoteles puolestaan ajattelee, että ilman hyvin järjestettyä yhteisöä yksilöiden on vaikea kasvaa hyveellisiksi. Näin ollen myös Aristoteleen teoreettisessa mallissa ihmiset saattavat olla (Hobbesin ilmaisua lainataksemme) susia toisilleen;²⁹ tai tarkemmin sanoen on mahdollista, että *homo homini homo*, sillä sudet ovat ainoastaan petoja, eivät moraalisesti pahoja. Lisäksi molemmat filosofit

²⁸ Poliittisesta ja teoreettisesta elämästä, ks. EN 10.7–8, 1177a11–1179a33.

²⁹ Hobbes käyttää sanontaa ”ihminen on ihmiselle pelkkä susi” (Hobbes, *De cive*, 3). Samassa yhteydessä hän painottaa, että kansalaiset ovat oikeudenmukaisuuden ansiosta jumalia toisilleen: kuten Aristoteleella, instituutiot tekevät ihmisen hyväksi.

ajattelevat, että (kuvitteellisessa) luonnontilassa ihmisillä on tietyllä tavalla pyrkimys kohti järjestäytynyttä yhteiskuntaa. Aristoteles pitää tätä ihmisluonnon piirteenä, jonka toteuttaminen viime kädessä mahdollistaa ihmislajin selviämisen. Hobbes hylkää Aristoteleen näkemyksen eksplisiittisesti mutta ajattelee kuitenkin, että ihmiset pyrkivät rauhaan ja kykenevät ymmärtämään, että vapaudesta luopuminen ja yhteiskunnan perustaminen ovat pitkällä tähtäimellä ainoita varmoja keinoja hengissä pysymiseen. Näin ollen molemmat ajattelevat, että (1) ihmiset pystyvät ymmärtämään rationaalisesti yhteisöllisen elämän hyödyt, ja pystyvät (tavalla tai toisella) muodostamaan tällaisen yhteisön; ja että (2) ilman yhteisöä ihmisten elämä on sekä rankkaa että vaarallista.³⁰ Fromm painottaa samaa kaksijakoisuutta todetessaan:

Ihminen ei *ole* hyvä eikä paha. Jos uskotaan ihmisen ainoaksi mahdollisuudeksi olla hyvä, joudutaan tosiasioiden ruusuiseen vääristelyyn tai lopulta katkeraan pettymykseen. Jos uskotaan toiseen äärimmäisyyteen, päädytään kyynisyyteen ja ollaan sokeita monille hyvälle mahdollisuuksille sekä itässä että muissa.³¹

³⁰ Tarkoituksemme ei tietenkään ole väittää, että Aristoteleen ja Hobbesin yhteiskuntateoriat ja ihmiskäsitykset ovat kaikissa suhteissa toistensa kaltaisia. Niiden välillä on merkittäviä eroja, mutta on kuitenkin kiinnostavaa, että zombikuvaston valossa on mahdollista löytää tiettyjä samankaltaisuuksia. Erojen ja samankaltaisuuksien jäljittämistä vaikeuttavista seikoista voidaan mainita toisaalta se, että Hobbesin näkemyksessä on selkeitä jännitteitä (oman edun tavoittelun ja ns. toisen luonnollisen lain seuraamisen välillä – ks. esim. Williams 2019, alaluvut 4c–5a), toisaalta se, että Aristoteleen kuvaus poliittisen yhteisön synnystä jättää monia sellaisia kysymyksiä auki, joihin Hobbes tarjoaa oman vastauksensa.

³¹ Fromm 1964, 146.

Yhteisöllisyys zombimaailmassa

Zombifiktiossa kaikki eivät toimi itsekkäästi eivätkä ole oman edun tavoittelun nimissä valmiita tekemään pahaa toisille.³² Adam Barkman huomauttaakin, että valtiollisten lakien katoamisesta ei välttämättä seuraa, että perustavat moraalikäsitteet katoaisivat samalla.³³ Pikemminkin ihmiset paljastavat piilevät tuntemuksensa, tai Stephen Greeleyn ilmaisua mukaillen ”todellisen luontonsa”,³⁴ mikä voi tarkoittaa sekä ihmisyyden pahinta että parasta puolta. Tämä on oleellinen huomio, kun pyritään ymmärtämään ihmisten toimintaa muodollisten instituutioiden sortumisen jälkeisessä maailmassa. Ihmiset ovat edelleen moraalisia toimijoita, vaikka suoranaista institutionaalista kannustinta tai pakkoa moraalien huomioon ottamiseen ei olekaan. Näin ollen ainakin osalla heistä näyttää olevan sekä käsitys moraalisesti oikeasta ja väärästä että kyky elää näiden normatiivisten ihanteiden mukaan, vaikka yhteisölliset olosuhteet muuttuvat radikaalisti.

Ajatus objektiivisesta moraalista, joka ei perustu inhimillisiin konventioihin, ja jonka sitovuus ei edellytä yhteisön ylläpitävää voimaa, voidaan johtaa stoalaisuudesta kumpuavaan ja keskiajalla yleisesti hyväksytyyn luonnonlakitraditioon.³⁵ Myös Aristoteles jakaa näkemyksen objektiivisesta moraalista ja hän ajattelee, että ihmiskunnalla on vähintään potentiaali hyvään – myös uudessa tilanteessa. Instituutioiden rooli ihmiseksi

³² Eräiden tutkimusten mukaan suurin osa ihmisistä toimii altruistisesti katastrofin keskellä (Solnit 2009); aiheesta kiinnostuneen kannattaa tutustua Enrico Quarantellin tuotantoon. On kuitenkin huomattava, että toisin kuin zombifiktiossa, tosielämän katastrofeissa järjestäytynyt yhteiskunta ei ole tuhoutunut täysin.

³³ Barkman 2012, 215.

³⁴ Greeley 2012, 173.

³⁵ Myös Hobbes operoi luonnonlakitradition piirissä ja hyväksyy luonnollisten (moraali)lakien olemassaolon (Hobbes, *Leviathan* 14–15, 126–50). Niiden sitovuus kuitenkin edellyttää yhteiskuntasopimuksen tuomaa luottamusta: ”missä ei ole yhteiskuntaa, ei mikään ole epäoikeudenmukaista.” (Hobbes, *Leviathan*, 15, 138.)

kasvamisen ja moraalien ylläpitämisen suhteen on merkittävä, mutta ei tyhjentävä, sillä ihminen on luonnostaan sosiaalinen ja poliittinen eläin.³⁶ Vaikka termi kuvaakin ensisijaisesti tietynlaista elämäntapaa (empiirisesti havainnoitavissa olevaa käyttäytymistä, jonka olennaisen osan muodostaa yhteistyö yhteisen päämäärän saavuttamiseksi³⁷), on sillä myös psykologinen ulottuvuus:

[...] ihmiset haluavat elää yhdessä, vaikka he eivät tarvitsisi toistensa apua. Kuitenkin myös yhteinen hyvä vetää ihmisiä yhteen, sikäli kuin tämä luo edellytyksiä heidän hyvälle elämälleen. [...] He kuitenkin muodostavat valtiollisia yhteisöjä ja elävät niissä pelkän elämisenkin takia. Kenties pelkässä elämisessäkin on jotakin hyvää, elleivät vaikeudet tule liian hallitseviksi. Selvästi ihmisten enemmistö pitää kiinni elämästä suurten kärsimysten uhallakin, ikään kuin siinä olisi jotakin onnea ja luonnollista ihanuutta.³⁸

The Walking Dead -sarjan päähenkilö Rick Grimes jakaa Aristoteleen ajatuksen. Yhdeksännen kauden toisen jakson lopussa Rick pohtii selviytyjien yhteisöjä vaivaavia koettelemuksia ja ihmisyyden luonnetta. Vaikka yhteiset projektit kohtaavat taikaskuja ja eri ryhmien välillä on keskinäisiä kahnauksia, ihmiset loppujen lopuksi pyrkivät yhteen. Tässä ei ole kyse pelkästä selviytymisestä vaan syvemmästä ihmisen sosiaalisesta luonteesta. Yksilöillä voi olla erilaisia mieltymyksiä ja näkemyksiä, mutta loppujen lopuksi he valitsevat yhdessäolon: "Vaikka mitä tapahtuu, ihmisluontoon kuuluu pyrkiä yhteen. Niin me toimimme."³⁹

³⁶ EN 9.9, 1169b15–25.

³⁷ Termin merkityksestä on tietenkin esitetty erilaisia näkemyksiä. Ajatus siitä, että poliittiset eläimet eroavat laumaeläimistä juuri yhteistyön vuoksi, on keskeinen erityisesti Aristoteleen biologisissa teoksissa. Ks. *Historia animalium* 1.1, 487b32–88a14; Depew 1995; Labarrière 2004, 61–127.

³⁸ *Pol.* 3.6, 1278b20–29.

³⁹ WD 9.2. "No matter what happens, it's human nature to come together. That's just what we do."

Tämä näkemys on keskeinen myös Frommin sosiaalipsykologiassa. Hänen mukaansa ihmiset valitsevat yhdessäolon, koska he eivät psykologis-eksistentiaalisella tasolla kestä erillisyyttä. Fromm painottaa, että mikäli ihminen ei voi olla yhteydessä toisiin, hän menettää järkensä. Yhteyden löytäminen sen sijaan antaa yksilölle mahdollisuuden käyttää omia kykyjään, ja sen vuoksi ihmiset janoavat yhteenkuuluvuuden tunnetta: ”Kaikkien aikojen ja kaikkien kulttuurien ihmisten ratkaistavana on sama ongelma: miten vapautua erillisyydestään, miten päästä yhteyteen, miten oman yksilöllisen elämän rajat ovat ylitettävissä, miten ihminen voi tulla yhdeksi.”⁴⁰

Aristoteleen mukaan yhteisöt syntyvät turvaamaan elämän jatkumisen. Niiden lopullinen päämäärä on mahdollistaa hyvän elämän toteutumisen, mikä tapahtuu moraalikasvatuksen, hyveellisten lakien ja yhteiskunnallisten instituutioiden välityksellä. Kuitenkin poliittisesta yhteisöstä voidaan puhua jo siinä vaiheessa, kun joukko ihmisiä muodostaa itseriittöisen yhteisön, jossa he voivat elää ja toimia yhdessä ja saavuttaa kaikki (hyvälle) elämälle välttämättömät tarvikkeet. Aristoteles tarkoittaa juuri tätä, kun hän kirjoittaa, että poliittinen yhteisö ”on syntynyt itse elämän turvaamista varten, mutta se on olemassa hyvää elämää varten.”⁴¹ Ihmisillä on luonnollinen tarve ja halu toimia yhdessä, ja tämä tarve säilyy myös yhteisön ulkopuolella.

Aristoteleen mukaan ilmestymisjärjestyksessä ensimmäinen ihmisyyhteisö on kotitalous (*oikos*). Sen pääasiallinen tehtävä on päivittäisten tarpeiden tyydyttäminen, mutta se rakentuu myös ystävyuden varaan.⁴² Vaikka kotitalous edellyttää myös institutionaalista rakennetta – mahdollisia perhemuotoja ja kotitalouden organisoinnin tapoja voidaan esimerkiksi säädellä laeilla – ei se Aristoteleen mukaan ole pohjimmiltaan poliittinen vaan luonnollinen yhteisö. Se syntyy luonnostaan, koska ihmiset ovat olentoja, joiden elämä edellyttää yhteisön tuomaa turvaa.

⁴⁰ Fromm 1956, 25.

⁴¹ *Pol.* 1.2, 1252b29–30; *EN* 8.9, 1160a9–15.

⁴² *Pol.* 1.2, 1252a24–b15; *EN* 8.12, 1162a16–29.

Zombien valloittamassa maailmassa ihmiset jatkavat sekä ihastumista että pariutumista. Usein perhe tai perhettä jonkin verran laajempi yhdessä asuva ryhmä – joka muistuttaa Aristoteleen kotitaloutta – on tarinoiden keskeisin yhteisö. Instituutionaaliset rakenteet eivät ohjaa ryhmän muodostamista, vaan se tapahtuu kuin luonnostaan. Ihmiset muodostavat pieniä ryhmiä välittömästi vanhan järjestyksen kadottua, eikä yksilöille anneta niin keskeistä asemaa kuin heillä tulisi olla hobbeslaisen luonnontilan kontekstissa.

Aristoteleelle kotitalous oli pääasiassa taloudellinen yksikkö, joka turvaa päivittäiset aineelliset tarpeet.⁴³ Zombimaailmassa resurssien saaminen on tärkeässä asemassa selviytymisen kannalta, mutta se yksistään ei määritä ihmisyyhteisöjen muotoutumista. Tässä prosessissa tärkeitä ovat myös erilaiset persoonallisuustekijät – arkikielellä henkilökiemiat. Syvyyspsykologiassa on huomautettu, että ihmisillä on taipumus hakeutua samanhenkisten yksilöiden seuraan.⁴⁴ Tällöin pariutumiseen ja verisukulaisuuteen perustuvan perheen muodostuminen voi korvautua myös erityisellä henkisellä sukulaisuudella, joilla viitataan esimerkiksi samankaltaisiin ajattelutapoihin ja arvoihin. Zombimaailmassa tällaisen yhteisön muodostaminen varsinaisen perheen ulkopuolella on luontevaa ja ymmärrettävää, koska moni läheinen on menehtynyt apokalyptisen sekasorron aikana. Ei ole pelkkää sattumaa tai olosuhteiden sanelemaa, keiden seurassa selviytyjä alkaa aikaansa viettää, vaan jaettu maailmankatsomus on tärkeä tekijä uusien ihmissuhteiden muotoutumisessa. Ihmisten välistä kanssakäymistä eivät näin määritä pelkästään henkilökohtaisen hyödyn tavoittelemisen tai selviytymisen varmistaminen. Maailmankatsomukseen liittyvät tekijät eivät muotoudu hetkessä, vaan ne perustuvat aikaisemmassa maailmanjärjestyksessä omaksuttuihin arvoihin. Tämä yhteisöllispsykologinen taso selittää, miksi instituutioiden romahtamisenkin jälkeen moraaliset arvot ovat todellisia. M.-L. von Franz kirjoittaa:

⁴³ *Pol.* 1.3–13.

⁴⁴ *Esim. von Franz* 1964, 220.

henkisesti samalla tavalla virittyneet ja samoin suuntautuneet ihmiset löytävät tien toistensa luokse luodakseen ryhmän, joka ohittaa kaikki tavalliset sosiaaliset ja järjestölliset yhteydet. [...] Tavallisten siteiden kuten sukulaisuuden tai yhteisten harrastusten tilalle tulee uudenlainen yhteyden muoto.⁴⁵

Tältä pohjalta syntyneisiin yhteisöihin muodostuu Aristoteleen mukaan hierarkkinen valtarakenne: ”Kun on olemassa jokin useista osista kokoonpantu yksi kokonaisuus, olivatpa osat erottamattomia tai erillisiä, kaikissa tapauksissa ilmenee sekä hallitseva että hallittu osa.”⁴⁶ Käytännössä tämä periaate tarkoittaa, että ihmisyyhteisö, jolla on jokin yhteinen päämäärä – oli kyseessä pelkkä selviytyminen tai jokin pidemmän tähtäimen suunnitelma – on aina järjestynyt johtajiin ja johdettaviin. Kotitaloudessa ja kylässä perheen pään ja kylänvanhimman asema perustuu luonnollisiin ominaisuuksiin, ja vaikka poliittisen yhteisön tapauksessa kukaan yksittäinen ihminen (tai ryhmä⁴⁷) ei ole luonnostaan johtaja tai alamainen, ei poliittista yhteisöä voi olla olemassa ilman jonkinlaista valtarakennetta. Yhteisön johtaja voi saada asemansa monilla eri tavoilla, ja yhteisön järjestämisen tapa on konventionaalinen, mutta Aristoteleen ajatuksen ytimenä on tämän hallintasuhteen välttämättömyys. Kohdattuun toisensa ihmiset alkavat yleensä toimia yhteisten päämäärien eteen, ja tämä edellyttää sitä, että joku/jotkut saavat enemmän tai vähemmän pysyvän aseman johtajana. Hallintasuhteen synty on luonnollinen prosessi, vaikka johtajan asema ei välttämättä perustukaan tämän (luonnollisiin) ominaisuuksiin.⁴⁸

The Walking Deadin tarinassa tämä asetelma toistuu niin usein, että voidaan puhua Aristoteleen käytännöllisen filosofian soveltamisesta. Juonen keskiössä on ryhmä, jolla on johtaja.

⁴⁵ Von Franz 1964, 221.

⁴⁶ *Pol.* 1.5, 1254a28–31.

⁴⁷ Aristoteleen mukaan hierarkkinen valta-asetelma on välttämätön, mutta valta ei välttämättä kuulu vain yhdelle ihmiselle. Kuten valtiomuotoja on monia, myös hallitsemisen tapoja on monia.

⁴⁸ Ks. esim. Weithman 1992.

Johtajuus ei yleensä edellytä tietoista päätöstä tai sopimusta, eivätkä yhteisön jäsenet varsinaisesti luovuta valtaansa suvereenille hallitsijalle. Ihmiset vain alkavat toteuttaa jonkun ehdotuksia, kääntyä ratkaisua vaativissa ongelmatilanteissa hänen puoleensa, ja odottaa, että hän johdattaa yhteisön kohti yhteistä hyvää. Toiminta yhteisen päämäärän eteen olisi mahdotonta ilman johtajaa, mutta yhteisö ei pohjimmiltaan rakennu sille pohjalle, että johtajan olemassaolo varmistaisi keskinäisen luottamuksen. Johtajuus on luonnollinen osa yhteisön rakennetta ja toimintaa, eikä yhteistä pelosta kumpuavaa sopimusta valtarakenteen pystyttämiseksi tarvita. Yhteisöillä on muitakin päämääriä kuin rauhan varmistaminen.⁴⁹

Si Sheppard katsoo, että *The Walking Dead* -sarjan hahmo Rick Grimesin johtajuus perustuu yksinomaan kunnioitukseen eikä siihen, että hän olisi auktoriteettihahmo vanhan maailmanjärjestyksen puitteissa.⁵⁰ Johtajuutta ei perusteta muodollisesti, vaan se syntyy toiminnan myötä ja luonnollisessa suhteessa muihin ihmisiin. Muut sarjan hahmot hyväksyvät Rickin johtajakseen. Sheppard on tosin sitä mieltä, että tämä on Rickin syvin pulma: "Rickin perimmäinen puute on hänen kyvyttömyytensä kääntää nuo ominaisuudet johtajuutensa institutionaaliseksi perustaksi."⁵¹ Vaikka Rick kohtaa johtajana ongelmia ja pulmallisia valintatilanteita, yleisesti ottaen hänen johtajuutensa on erilaista kuin muiden sarjassa esiintyvien ryhmien kohdalla. Useiden kilpailevien toimijoiden johtajuus on autoritaarisempaa ja lähempänä Hobbesin maalaamaa kuvaa. Se perustuu tyypillisesti siihen, että yksittäinen vahva ihminen on alistanut muut valtaansa joko väkivalloin tai antamalla lupauksia turvasta – kuten Hobbes toteaa, yhteisöt ovat usein syntyneet yh-

⁴⁹ Oleellinen ero on myös siinä, että Hobbesin teoriassa kukaan ei luovuta itseään suvereenin vallan alle, elleivät muutkin tee niin.

⁵⁰ Sheppard 2012, 132.

⁵¹ "Rick's ultimate flaw is his inability to translate those qualities into the institutional basis for his leadership." (Sheppard 2012, 140.)

teisen sopimuksen sijaan siten, että joku on alistanut toiset valtaansa väkivalloin tai pelolla.⁵² Tällaisessa autoritaarisessa suhteessa valta perustuu voimakkaan yksilön omaneduntavoiteluun, kun taas Rick pyrkii usein edistämään muiden hyvinvointia. Hänen johtajuutensa edustaa itsekkäiden pyrkimysten sijaan ”yhteistä hyvää”.⁵³

Johtajuuden tyyli on olennaista ihmisyyhteisöjen dynamiikalle. Se voi olla ihmisyyhteisöistä eikä se täten ole aina autoritaarista tai perustu väkivallan monopoliin. Fromm onkin argumentoinut, että johtajuus voi olla rationaalista ja irrationaalista, ja johtajien status määräytyy suhteessa humaaneihin arvoihin. Irrationaalinen auktoriteetti pyrkii alistamaan muut valtaansa, kun taas rationaalinen auktoriteetti haluaa kehittää alaisiaan kohti autonomista toimijuutta. Tällainen kasvatuksellinen elementti sisältää ajatuksen siitä, että rationaalinen auktoriteetti pyrkii tekemään itsestään tarpeettoman, kun taas irrationaalinen auktoriteetti esittää itsensä korvaamattomana. Erilaisten johtajien alaisuudessa myös ryhmän dynamiikka ja toisiinsa kohdistama kunnioitus on laadultaan erilaista.⁵⁴ *The Walking Dead* sisältää kuvauksia molemmista johtajuuden tyypeistä. Rick Grimesin johtama yhteisö mukailee Aristoteleen esittämiä ajatuksia yhteisön dynamiikasta ja ryhmäytymisen luonnollisuudesta. Usein muut kilpailevat ryhmittymät puolestaan noudattavat selkeämmin Hobbesin hahmottelemaa yhteisöllisyyttä, joka perustuu sille, että väkivallan monopoli on luovutettu suvereenille johtajalle.

Zombimaailmassa esiintyvien ryhmien monimuotoisuuden voidaan ajatella heijastavan erilaisia käsityksiä ihmisten perustavanlaatuisesta luonnosta ja yhteiskunnan perustasta. Yhteis-

⁵² Hobbes, *Leviathan*, 20, 181–189. Williams (2019, 5a) väittää, että Hobbesin mukaan suurin osa yhteiskunnista on perustettu ”by force and fraud, not by collective agreement.”

⁵³ Kuten tunnettua, Aristoteles erottaa hyvät valtiomuodot huonoista sillä perusteella, että edellisissä johtaja pyrkii yhteiseen hyvään, jälkimmäisissä henkilökohtaiseen hyvään (*Pol.* 3.7).

⁵⁴ Fromm 1947, 18–19.

seen hyvään pyrkivät ja luonnostaan sosiaaliset ihmiset muodostavat yhteisöjä, jotka näyttäytyvät kaikessa puutteellisuuksaan Aristoteleen ihanteen kaltaisina. Sen sijaan väkivallan monopoliin ja ihmisten autoritaariseen hallintaan perustuvat yhteisöt muistuttavat enemmän Hobbesin näkemystä. Sarjaa voidaan näin ollen pitää filosofisena ajatuskokeena, joissa testataan kumpi malli toimisi luonnontilaan paluun jälkeen paremmin. On tosin selvää, että ajatuskoetta ei tehdä puolueettomasti. Sarja on käsikirjoitettu siten, että aristoteelinen malli näyttääytyy houkuttelevampana ja moraalisesti hyväksyttävämpänä.

Samalla ryhmien monimuotoisuudella pyritään osoittamaan, että käsitykset inhimillisestä hyvästä ja moraaliset arvostukset eivät katoa tai mullistu instituutioiden luhistumisen myötä. Rationaalisen auktoriteetin alaisuudessa jaetaan käsitys altruistisesta moraalisesta. Monenlaiset arkiset tavat ja tottumukset toki päivittyvät, ja lukuisat ennen zombi-invaasiota moraalisikoiksi mielletyt asiat eivät ole samalla tavalla relevantteja uudessa maailmantilanteessa. Sen sijaan uudet olosuhteet tuovat keskiöön syvät moraalikysymykset ihmisarvon kunnioittamisesta, totuuden merkityksestä, velvollisuuksien noudattamisesta ja yksilön oikeuksista suhteessa yhteisöön. Hyvyydelle on edelleen kysyntää, eikä sitä perustella pelkästään resurssien haalimisen, selviämisen tai keskinäisen epäluottamuksen retoriikalla.

Hyvyyden merkitys käy ymmärrettäväksi Frommin muotoilemien eksistentiaalisten tarpeiden valossa. Hänen mukaansa ihmiset ovat yksilöitä, joiden persoonallisuus muotoutuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa: ”Ihmistä ei koske ainoastaan biologinen ja sosiaalinen olemassaolon säilyttäminen, vaan myös arvot, koko se kehitys, joka tekee hänestä ihmisen.”⁵⁵ Biologisten ja fyysisten tarpeiden lisäksi yhteinen elämä muiden ihmisten kanssa täyttää muita olemassaoloon liittyviä tarpeita, joita ovat muun muassa suhteessaolo, itsensä toteuttaminen, identiteetin muodostuminen ja mielekkyyden kokeminen. Frommin mukaan eksistentiaaliset tarpeet ovat periaatteessa

⁵⁵ Fromm 1964, 100–101.

universaaleja, vaikka niiden täyttämisen muodot vaihtelevatkin eri aikoina ja eri kulttuureissa.⁵⁶ Joka tapauksessa niin sanottu ihmisyyden juuri on jaettu, ja tähän ihmisenä olemisen ongelmaan myös johtajien on tarjottava vastauksia. Frommin ajattelun valossa irrationaalinen auktoriteetti ei kykene antamaan yhtä tyydyttävää vastausta kuin rationaalinen auktoriteetti, joka tunnustaa ihmisyyden jakamattomuuden eikä esi-neellistä muita ihmisiä tai kohtele heitä välineinä omien itsekäiden halujensa tyydyttämiseksi.⁵⁷ Keskeistä on, millaisessa suhteessa yksilö on toisiin ja miten muotoutunut yhteisö tukee suhteessa olemisen positiivisia muotoja. *The Walking Deadin* yhdeksännän tuotantokauden toisessa jaksossa ajatus esitetään eksplisiittisesti: pelkkä selviytyminen ei riitä, vaan ihmisillä on oltava määränpää, jota tavoitella. Paradoksaalisesti eloon jääminen vaatii, että elämälle on oltava muitakin syitä kuin pelkkä eloon jääminen.

Vaikka zombien runnomassa maailmassa elämä on usein raadollista, epätoivo, itsekkyyys ja keskinäinen pelko eivät kuitenkaan leimaa kaikkien eloonjääneiden ihmissuhteita. Ryhmien välillä vallitsevasta epäluuloisuudesta huolimatta etenkin lähisuhteissa on edelleen syvä inhimillinen perusta. Yhdessä eläminen ei palaudu pelkästään oman olemassaolon säilyttämiseen vaan ennen kaikkea tarpeeseen olla mielekkäässä suhteessa toisiin. Tämä käy ilmi esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa ympäröivä kuoleman uhka ei ole kauneuden kokemusta tärkeämpi tekijä. Ensimmäisellä tuotantokaudella hahmo nimeltä Andrea poimii mukaansa kaulakorun. Selviytymisen kannalta kaulakoru on turha esine, mutta Andrea pitää sitä kauniina ja haluaa antaa sen lahjaksi siskolleen.

Frommin ajattelun valossa on ilmeistä, että Andrean teolla on materiaalista tasoa syvällisempi merkitys:

Antamisen varsinainen alue ei kuitenkaan ole aineellisen elämän piiri, vaan välittömämpi inhimillisen kanssakäymisen piiri. Mitä ihminen oikeastaan antaa toiselle ihmiselle?

⁵⁶ Fromm 1955.

⁵⁷ Fromm 1947.

Hän antaa osan itseään, jotakin siitä mikä on hänelle arvokainta, osan ominta elämänsä. [...] hän antaa itsestään jotakin, mikä on hänessä itsessään elävää; hän sallii toisen päästä osalliseksi ilostaan, harrastuksistaan, ymmärryksestään, huumoristaan, suruistaan – kaikesta siitä, mikä hänessä on elävää.⁵⁸

Zombimaailmassa kauneus – paitsi esteettisenä myös humanistis-moraalisena arvona – säilyy osana yhteisöllisyyttä. Inhimillistä kauneutta on myös hetkissä, jolloin Rick jakaa vähäisistä resursseista välttämättömiä tavaroita täysin tuntemattomien ihmisten joukolle, tai selviytyjä asettaa itsensä vaaraan saadakseen mukaansa valokuvan edesmenneestä rakkaastaan. Tällaiset hetket muistuttavat, että näkemys ihmisestä puhtaana itsekäänä olentona ei sovi zombimaailmaa koskevaan kulttuuriin kuvastoon. Niinpä esimerkiksi Sheppardin huomio: ”Jos hyväksymme, että yhteisö on moraalinen, täytyy post-apokalyptisessä maailmassa tehtyjen päätösten perustua post-moraalisille kriteereille”⁵⁹ perustuu ongelmallisiin lähtöoletuksiin. Väite niin sanotuista moraalinjälkeisistä kriteereistä on epäuskottava, koska ihmiset ovat moraalisia toimijoita myös vanhan yhteiskunnan luhistuttua. Nähdäksemme juuri tässä on sekä zombisarjojen että Aristoteleen näkemyksen ydin: ihmiset ovat luonnostaan poliittisia eläimiä, koska heillä säilyy jonkinlainen tarve tai pyrkimys muodostaa yhteiselle hyvän tavoittelulle perustuvia yhteisöjä olosuhteista riippumatta. Yhteisöllisyys on tässä mielessä osa ihmisyyttä.

The Walking Deadin kuvaama maailma voidaan nähdä hobbeslaisena luonnontilana, mutta siinä on tunnistettavissa selviä aristoteelisia juonteita. Osa roolihahmoista kokee toiset ihmiset pelkkänä uhkana tai resurssina; toiset säilyttävät luottamuksen ihmisen potentiaaliseen hyvyyteen ja pystyvät näin ollen jatka-

⁵⁸ Fromm 1956, 43–44.

⁵⁹ ”If we accept that society is moral, then decisions in a post-apocalyptic environment must be driven by post-moral criteria.” (Sheppard 2012, 140.)

maan elämäänsä yhteisöllisinä ja moraalisinä toimijoina institutionaalisen valtakoneiston puutteesta huolimatta. Sarjan valossa paluu hobbeslaiseen luonnontilaan – mikäli se ymmärretään kapeasti kaikkien yksilöiden välisenä pelon värittämänä sotatilana – ei ole ainoa vaihtoehto, vaan yksilöt voivat myös jatkaa elämää aikaisempien kokemustensa ja ennen kaikkea positiivisesti ymmärretyn ihmisluonnon keskeisten periaatteiden pohjalta; he ovat poliittisia eläimiä. Yhteisöllinen elämä rakentuu, ehostuu ja muuttuu ajan myötä, mutta historiallinen jatkumo ei katkea eivätkä kaikkien ihmisten käsitykset inhimillisen hyvyden peruspiirteistä muutu muodollisten instituutioiden luhistuessa.⁶⁰

Utopian mahdollisuus dystopian keskellä

Pohjimmiltaan *The Walking Dead* -sarjan maailma on dystooppinen kuvaus olosuhteista, joissa epäkuolleiden armeijat uhkaavat ja vieraat ihmiset muodostavat potentiaalisen vaaran. Kilpailu resursseista on kovaa, ja tämä johtaa eri ryhmittymien välisten jännitteisten olosuhteiden kärjistymiseen. Dystopian keskellä joidenkin yksilöiden näköalattomuus on ymmärrettävää. Esimerkiksi sarjan kahdeksannen tuotantokauden päätösjaksoissa roolihahmo Morgan lausahtaa kuvaavasti: ”Me olemme pahempia kuin ennen.”⁶¹ Tällä hän viittaa siihen, kuinka raadollisia myös parhaimpina pidetyistä yksilöistä on tullut ja kuinka ylevinkin kykenee kammottaviin tekoihin. Ajatus on linjassa sekä Aristoteleen että Hobbesin näkemyksen kanssa: hyveellisyys vaatii sisäisten ominaisuuksien lisäksi myös yhteisön tukea. Haastavissa olosuhteissa on hankala kasvaa ja elää hyveiden mukaisesti, minkä myötä myös hyveelliset sankarit voivat epäonnistua.⁶² Morganin huomautus viittaaakin siihen,

⁶⁰ Tätä voidaan pitää Hobbesin näkemyksen vastaisena tulkintana, sillä hänen mukaansa ihmiset ovat väistämättä luonnontilassa yhteisön valtarakenteiden kadottua (Hoekstra 2007, 114).

⁶¹ WD 8.16. ”We are worse than we were.”

⁶² Hyve-etiikan viitekehysessä olosuhteet tietenkin vaikuttavat teon

että jos yksilö menettää kaiken mikä elämässä on hyvää, hänen on vaikea enää itse olla hyvä.

Toisaalta Morganin asenteelle löytyy vastaesimerkki. Sarjan päähahmo Rick väittää, että kaikkea ei ole vielä menetetty. Ihmisillä on edelleen mahdollisuus nousta uuteen kukoistukseen. Olennaista suhteessa Aristoteleen ajatteluun onkin, että kaikki vanha ei ole kadonnut: sosiaalisuus ja poliittisuus ovat osa universaalia ihmisluontoa, ja ihmisten välisten suhteiden perustava merkitys on edelleen läsnä, vaikka kauhut vaanivat niin yhteisön ulko- kuin sisäpuolella. Tämä visio pitää Rickin johtaman yhteisön toivon hengissä.

Kuten todettua, olennaista tässä uudessa maailmanjärjestyksessä on useiden kilpailevien yhteisöjen rinnakkaisuus, joka lähtökohtaisesti muistuttaa Hobbesin ajatusta suvereenien välillä vallitsevasta luonnontilasta.⁶³ Vaikka *The Walking Deadin* kohdalla kyse onkin kaupallisesta viihdesarjasta, ei eri yhteisöjen välinen jännite ole pelkästään mekanismi katsojien koukuttamiseen. Se heijastelee reaali poliittisia perussävyjä. Kun visiot uudesta paremmasta maailmasta ovat keskenään risteäviä, syntyy laajoja ihmisryhmiä koskettavia ongelmia, jotka on kyettävä tavalla tai toisella ratkaisemaan. *The Walking Deadissa* kilpailevien näkemysten välinen yhteentörmäys konkretisoituu Rickin edustaman ihanteen ja roolihahmo Neganin johtaman yhteisön tavoitteiden välillä.

Rick ja Negan pyrkivät kumpikin luomaan parhaan mahdollisen maailman, mutta heidän käsityksensä hyvästä yhteisöstä poikkeavat radikaalisti toisistaan. Edessä on väijäämätön kahden voimakastahtoisien johtajan ja erillisten visioiden ristiriidan selvittäminen. Sarjan kahdeksannella kaudella yhteisöjen väli-

hyveellisyyden arviointiin, jolloin on mahdollista ajatella, että hyveellinen toiminta on mahdollista myös poikkeuksellisen vaikeissa olosuhteissa; traaginen sankari voi olla hyveellinen, vaikka joutuukin toimimaan olosuhteiden pakosta tavalla, joka olisi toisenlaisissa olosuhteissa väärin. Tämän aiheen perusteellinen käsittely ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä mahdollista.

⁶³ Hobbes, *Leviathan* 13, 125; Hoekstra 2007, 114.

set jännitteet ovat kiristyneet siihen pisteeseen, että jommankumman osapuolen on tuhouduttava. Tämä näkyy paitsi johtajien myös muiden yksilöiden mentaliteetissa: kumpikin osapuoli on valmistautunut tuhoamaan toisen kokonaisuudessaan.

Filosofisesti kiehtovaa on, että dramaattisen kuvauksen keskellä versoo esiin toiveikkuus inhimillisestä yhteydestä. Sarjassa muistutetaan, että vihollisasetelma ei ole välttämättömyys. Erimielisyydet voidaan ylittää, vaikka kumpikin osapuoli vihaa toisiaan. On mahdollista, että kaikki voivat elää sulassa sovussa. Tämä utopia haastaa vallitsevan maailman logiikan ja pyrkii sovittamaan (tai pikemminkin ylittämään) ristiriidan, jolloin aseita ja verenvuodatusta ei tarvittaisi, vaan vastakkaiset osapuolet voisivat kohdata toisensa humanilla tavalla ja yhdistyä yhdeksi. Ajatus ei ole pelkkää haaveilua vaan realistinen esitys radikaalisti toisenlaisesta yhteisöstä. Tärkeää on huomata, että vaikka esitys poikkeaa vallitsevasta asetelmasta, se on sidoksissa niihin hyveellisiin ideaaleihin, joita myös Aristoteles peräänkuuluttaa. Yhteisöllisiä oloja voidaan kehittää siten, että ne palvelevat kaikkien yhteisöjen jäsenten parasta. Erich Fromm on kehittänyt tätä aristoteelista ajattelua syvyyspsykologian suuntaan painottamalla, että pelkästään uusien yhteisöllisen elämän muotojen ajattelemisen ei riitä, vaan on kyettävä siirtymään uuteen ihmisyyteen myös tiedostamattomien toiveiden ja tunteiden tasolla.⁶⁴

Frommin muotoilema yhteiskuntaluonteen käsite auttaa ymmärtämään eri yksilöiden ja yhteisöjen välisiä jännitteitä zombimaailmassa. Yhteiskuntaluonteella Fromm tarkoittaa ihmisryhmän jakamaa suhteellisen pysyvää tunneperäistä toimintamallia, joka saa ihmiset haluamaan toimia niin kuin heidän täytyy toimia, jotta yhteiskunta voisi jatkaa pyörimistään.⁶⁵ Hän painottaa, että ”yhteiskuntaluonteen tehtävänä on muovata ja kanavoida inhimillistä energiaa tietyssä yhteiskunnassa

⁶⁴ Ks. Fromm 1962.

⁶⁵ Fromm 1941, 237.

siten, että se palvelee yhteiskunnan toimivuuden jatkuvuutta.”⁶⁶ Yhteiskuntaluonne kuvaakin sisäistettyjä taipumuksia, jotka ovat yhteisöllisesti jaettuina. Se toimii ikään kuin välittäjäaineena materiaalisen perustason ja ideologisen ylätason välillä – eli se yhdistää taloudellisen-tekniologisen todellisuuden ja yhteisössä jaetut ihanteet.

Vaikka nykyinen järjestäytynyt yhteiskunta on luhistunut, zombimaailmassa muotoutuu yhteisöjä, joissa erilaiset tunneperäiset toimintamallit yleistyvät. Tärkeintä frommilaisessa kehikossa onkin tarkastella, millaisia yleisiä piirteitä ja yhteisiä tapoja orientoitua eri asioihin ihmisillä on. Ihmiset haluavat – tiedostamattaan tai tiedostetusti – sopeutua yhteisöön. Pelkkä selviytyminen ei riitä, vaan elämän on oltava myös mielekästä. Yhteisöön kuulumisen tarjoaa tunteen merkityksestä, jota yksilöt tarvitsevat pysyäkseen järjissään.

Vaikka zombien valloittamassa maailmassa yhteiskunta ei muodollisesti enää rankaisekaan, ei kaikista yksilöistä tule välittömiä tarpeita toteuttavia ja viettien valtaan antautuvia olentoja. Frommia seuraten voidaan todeta, että ihmiset haluavat edelleen kuulua yhteen ja toimia yhdessä. Oli ympärillä zombeja tai ei, frommilaisesta näkökulmasta olennainen kysymys on, kuinka suhtautua maailmaan, toisiin ihmisiin ja omaan itseen. Yhteiskunnallisuus tarkoittaaakin Frommin katsannossa pohjimmiltaan sitä, että ihmisen olemista määrittää suhteessaolon tarve. Tämä tarve ei katoa, vaikka zombit olisivat raakaa todellisuutta.

Frommin mukaan muodollisen yhteiskunnallisen murruttua ihminen ei muutu kuin taikaiskusta, koska yhteiskuntaluonne takaa pysyvyyden ympärillä olevien olosuhteiden muuttuessa. Poikkeuksellisissa olosuhteissa aikaisempi yhteiskuntaluonne saattaa kuitenkin toimia alkuperäistä funktiotaan vastaan. Kun ulkoiset olosuhteet muuttuvat radikaalisti, vanhat yhteisölliset painotukset eivät välttämättä enää vastaa uuden tilanteen haasteisiin. Tällöin materiaalisen perustason (talous) ja ideologisen

⁶⁶ Fromm 1962, 62.

ylätason (ihanteet) välille muodostuu katkos, eikä yhteiskuntaluonne toimi enää sosiaalisena sementtinä vaan räjähdysai-
neena.⁶⁷ Zombiapokalypsi on äärimmäinen esimerkki, jonka
kautta *The Walking Dead* kuvastaa yhteisössä piilevien erilaisten
orientaatiomallien välistä jännitettä. Eri ryhmittymät eivät kil-
paile pelkästään resursseista. Ne kilpailevat myös maailman-
katsomuksesta, jolloin kyseessä on vahvassa mielessä poliitti-
nen kamppailu.

Monen sarjassa esiintyvän henkilön mielestä niukkojen re-
surssien ja jatkuvan kuolemanvaaran keskellä on järjetöntä toi-
mia epäitsekkäästi ja jakaa pyyteettömästi omia varantoja
muille ihmisille. Yhteiskuntaluonne kuitenkin selittää, miksi
osa edelleen toimii näin. Heillä on luonteeseen iskostunut val-
mius toimia hyveellisesti, mikä vaikuttaa heidän valintoihinsa
silloinkin, kun se ei suoraan palvele selviytymistä. Ihminen ei
ole teknisen rationaalinen olento, vaan myös tunneperäiset tai-
pumukset ohjaavat toimintaa tehokkaasti.⁶⁸ Vaikka järki sa-
noisi, että viimeisestä vesilitrasta ei kannata antaa puolta tunte-
mattomalle, myötätunto voi johtaa veden jakamiseen.

Zombiapokalyptisikuvauksia voikin tarkastella Frommin so-
siaalipsykologisen ja filosofisen teorian valossa. Ne näyttävät
riisutun ihmisen, jonka ei tarvitse välittää muodollisen yhteis-
kunnan säädöksistä, ja paljastavat ne tunneperäiset toimintatai-
pumukset, jotka ovat olleet läsnä jo aikaisemmassa yhteiskun-
nassa. Yhteiskunnallisista rakenteista riisuttu tilanne paljastaa
myös, miksi eri ryhmien välille (tai yhden ryhmän sisälle) syn-
tyy jännitteitä, kun yhteiskunnallinen koneisto ei enää takaa

⁶⁷ Fromm 1949, 6.

⁶⁸ Fromm tutki yhteiskuntaluonteen empiiristä merkitystä vallanku-
mouksen jälkeisessä Meksikossa. Moni *hacienda*-taustainen (käytän-
nössä maaorjat) ihminen ei kyennyt toimimaan luovasti ja tuottavalla
tavalla, vaikka vallankumouksen jälkeen heille annettiin maata hen-
kilökohtaiseen omistukseen. Vanhassa maailmanjärjestyksessä nämä
ihmiset olivat tottuneet toimimaan auktoriteetin alaisuudessa, joten
moni heistä toisti samaa mallia myös vallankumouksen jälkeen.
(Fromm & Maccoby 1970.)

rauhaa. Mikäli kahden eri ryhmittymän perustavanlaatuiset arvot ja tarpeet eivät ole yhdistettävissä, niiden välille ilmaantuu särö, jonka seurauksena vastakkaiset voimat päätyvät mittamaan paremmuuttaan. Kun toinen kilpailevista maailmanselityksistä (eli sosio-ekonomisista järjestelmistä) voittaa, kuihtuu toinen taka-alalle, ja jalansijan saanut maailmankatsomus alkaa rakentaa uudenlaista yhteiskuntaluonnetta uusien tarpeiden mukaisesti. *The Walking Dead* -sarja kuvaa tämän frommilaisen aselman käymistilaa.

Yhteiskuntaluonne rakentuu siis vallitsevan kulttuurin vaikutuksesta, erityisesti sosiaalis-taloudellisen aselman puitteissa, eikä tämä lähtökohta muutu zombien vallattua maailman. Käymistilassa keskeinen kysymys onkin, kenen tarjoama utopia lopulta tulee vallitsevaksi. Pakkovaltaan ja voimaan uskovien ryhmittymien päästessä niskaan päälle ihmiset alkavat vähitellen toimia näiden arvojen mukaisesti: keskinäinen epäluottamus muuttuu normiksi, ja vallan luovuttaminen suvereenille näyttäytyy ainoana mahdollisuutena päästä pois "luonnontilasta". Jos sen sijaan yhteistyötä, solidaarisuutta ja luottamusta korostavat voimat alkavat dominoida, myös yhteisöissä nämä piirteet tulevat yleistymään.

Muutokset eivät tietenkään tapahdu hetkessä, mutta Frommin teorian keskeinen piirre on, että ihmisen luonto ei ole yksi ja muuttumaton. Se on dynaaminen ja muuttuva, eikä ihmissyyttä voi paljastaa tyhjentävästi yhdellä universaalilla selityksellä. Tämän vuoksi Frommia seuraten voidaan todeta, että zombimaailmassa ei vallitse kaikkien yksilöiden välinen sota kaikkia muita yksilöitä vastaan, siitä yksinkertaisesta syystä, että kaikki ihmiset eivät ole luonteeltaan sotaisia. Fromm kuitenkin painottaa, että jokaisen yksilön ja yhteisön on vastattava olemassaoloa leimaavaan ongelmaan siitä, kuinka olla suhteessa toisiin. Autoritaarisissa yhteisöissä painotetaan valtaa ja alistumista, ns. humaaneissa yhteisöissä puolestaan jokaisen yksilön tasaveroisuutta. Ihmisyyden lähtökohta on kunkin ihmisen erityisissä olosuhteissa ja näistä olosuhteista nousevissa tarpeissa. Näihin vaatimuksiin vastataan eri aikoina ja eri yhteisöissä erilaisilla tavoilla.

The Walking Deadin kahdeksas tuotantokausi huipentuu suureen aseelliseen yhteentörmäykseen, mutta myös sen aikana toiveikkuus säilyy. Taistelun kääntyessä lopuilleen Rick näyttää sisäistäneen utooppisen vision. Neganin kanssa kamppaillessaan hän toteaa, että kahdella ryhmällä voi olla yhteinen tulevaisuus, jossa ei tarvitse enää taistella. Negan ei tähän usko, mutta Rick vakuuttaa, että visio on toteuttavissa – ja viiltää siten vastustajansa kurkun auki. Rickin yhteisön jäsenet ovat tästä innoissaan, koska heidän näkökulmastaan pahuuden ruumiillistuma on kukistettu. Joidenkin yllätykseksi ja toisten järkytykseksi Rick kuitenkin komentaa ryhmän lääkärin pelastamaan Neganin. Neganin ja hänen seuraajiensa henki säästyy.

Esitetty ratkaisu jättää jännitteitä Rickin johtaman yhteisön sisälle. Tunnetasolla osa on sitä mieltä, että Negania tulisi rangaista kovimmalla mahdollisella tavalla: hänen henkensä pitäisi riistää, koska hän on itse aiheuttanut niin paljon pahaa muille. Rick ei tähän suostu. Hänen mukaansa Negan on keskeisessä asemassa uutta yhteiskuntajärjestystä luotaessa. Hän osoittaa sanansa sekä omalle ryhmälleen että Neganin entisille seuraajille:

Kokemamme, tekemämme ja menettämämme. Niiden jälkeen on oltava jotain. [...] Me palaamme nyt kotiin. Negan on elossa, mutta me emme toimi enää hänen tavallaan. Jos ette voi hyväksyä sitä, saatte maksaa. Lupaam sen. Jos pystytte elämään rauhassa, reilusti ja riidattomasti, olette oikeutettuja elämään. Me olemme elossa. Kuolema on tuolla [viittaa lähistöllä olevaan zombie-laumaan]. Se on tulossa, elleemme toimi yhdessä. Palatkaa siis kotiin. Sitten työ alkaa. Uusi maailma syntyy. Kaikki tämä [vihanpito ryhmien välillä] on mennyttä. Sen jälkeen on oltava jotain.⁶⁹

⁶⁹ WD 8.16. "What happened, what we did, what we lost, there's gotta be something after. [...] We're all going to go home now. Negan's alive. But his way of doing things is over. And anyone who can't live with that will pay the price, I promise you that. And any person here who would live in peace and fairness, who would find common ground..."

Emotionaalisesti latautuneessa puheessaan Rick esittää vision uudesta maailmasta. Tässä maailmassa entiset viholliset voivat toimia yhdessä ja rakentaa parempaa yhteisöä kaikille ihmisille. Liikuttuneena Rick ajattelee, kuinka hänen armonsa voittaa hänen raivonsa. Hän uskoo vakaasti tarjoavansa humanin perustan uudelle yhteisöllisyyden muodolle, joka rakentuu universaalien ihanteiden varaan. Hän tarjoaa konkreettisen utopian. Se on mahdollinen, jos yksilöt kykenevät tunnetasolla hylkäämään vanhat kaunat ja näkemään toivon ihmisyydessä. Hän uskoo vakaasti tuoneensa ihmiset uuteen parempaan ja todelliseen maailmaan.

Rickin utopia perustuu kuitenkin epäinhimillisille teoille. Hänen eettinen asenteensa on korkeintaan karkean utilitaristinen (hyvät seuraukset oikeuttavat kammottavat teot), mutta se on ristiriidassa hyve-etiikan ja velvollisuusetiikan kanssa: Rick kohtelee ihmisiä välineinä. Hänen asenteensa konkretisoituu, kun hän selittää sairasvuoteella viruvalle Neganille utooppisen näkemyksensä. Hän uskoo, että jokaisella, myös Neganilla, on oma tehtävänsä paremman yhteisen tulevaisuuden rakentamisessa. Hän säästää Neganin hengen, koska tämän tarkoitus on olla varoittava esimerkki muille. Häntä ei tapeta eikä satuteta, mutta hänen annetaan riutua vankisellissä. Rick painottaa, että Negan on todiste uuden sivilisaation luomisesta: "Kun olet elossa, ihmiset näkevät, kuinka asiat ovat muuttuneet. Kun pysyt elossa, pystymme parempaan. Se on sinun roolisi. Kaiken tämän jälkeen ehkä sinusta on jotain hyötyä."⁷⁰

Toisin sanoen Rick halveksuu Negania. Tästä tulee jonkinlainen epäinhimillinen näyttelyeläin, jota voi kohdella miten tahansa – Rickin edustaman yhteiskuntajärjestyksen näkökulmasta välineellisesti hyödyllisimmällä tavalla. Periaatteessa

this world is yours, by right. We are life. That's death! And it's coming for us. Unless we stand together! So go home. Then the work begins. The new world begins. All this... All this is just what was. There's gotta be something after."

⁷⁰ WD 8.16. "You, alive, is going to help show people that things have changed, that keeping you breathing earns another way, a better way. That's the part you'll play."

Neganilta voitaisiin vaikkapa katkoa raajat tai repiä toinen silmä samoihin utilitaristisiin periaatteisiin vedoten. Humanistis-hyveellisessä tarkastelussa tätä on vaikea pitää korkeana ihanteena. Rick ei kykene tunteiden tasolla hyveellisyyteen.

Yksi keskeinen puute Rickin ajattelussa on, että hän tahtoo luoda samankaltaisen yhteiskunnan kuin se, jossa ihmiset elivät ennen zombien tuleamista. Tämä on kuitenkin radikaalihumanismin⁷¹ valossa epäonnistumaan tuomittu projekti: ”Ihminen voi kulkea vain eteenpäin älyään kehittäen, pyrkien uuteen harmoniaan, inhimilliseen harmoniaan, eikä siihen esi-inhimilliseen harmoniaan, joka on peruuttamattomasti kadotettu.”⁷² Menneeseen ei voi palata, vaan on pyrittävä aina luomaan aidosti uusia ja toisenlaisia olemassaolon muotoja, jotka palvelevat ihmisiä entistä paremmilla tavoilla. Inhimillinen kukoistaminen vaatii jatkuvaa kasvua kohti täydellisyyttä. Tätä *The Walking Deadin* kuvaamien yhteisöjen edustajat eivät ole sisäistäneet. He nojaavat vanhoihin ideaaleihin, jotka ovat arvokkaita, mutta samalla he jäädyttävät nämä ihanteet jonkinlaisiksi epäjumalankuviksi. Mikä tahansa normatiivinen kehikko on kuollut, mikäli sen sisällöstä ei voida keskustella. Tässä mielessä myös moraalin täytyy olla elävää, eikä se voi olla pelkästään ulkoa opeteltuja sääntöjä ja vaatimuksia. Yhteisön on kyettävä miettimään, mitä heidän tulisi tehdä yhdessä; kuten Aristoteles esittää, keskustelu oikeudenmukaisuudesta ja sitä myöten moraalista on poliittisessa yhteisössä keskeisellä sijalla.⁷³ Myös Fromm on esittänyt vastaavan ajatuksen. Yhteisöllinen kukoistus on alati kehittyvää, eikä se saa jäädä pelkästään oman lähipiirin eduntavoitteluksi, vaan sen tulisi koskettaa kaikkia ihmisiä.

Loppujen lopuksi Rickin tarjoama utopia jää vajaaksi, koska hyveellisyys edellyttää yhteiskunnallisesti suotuisia olosuhteita. Ihmisten luonteiden muotoutuminen on sidoksissa ympäristöön. Näin ollen yksilöille voi tulla vääriä käsityksiä hyveen

⁷¹ Tästä käsitteestä ks. Fromm 1962.

⁷² Fromm 1956, 22–23.

⁷³ *Pol.* 1.2, 1253a8–19.

luonteesta, ja he saattavat ajautua tavoittelemaan vääristyneitä päämääriä. Yksilöt ja yhteisöt saattavat kuvitella edustavansa korkeinta mahdollista hyvää, mutta he ovat sidoksissa vanhoihin tunnepohjaisiin rakenteisiin, jotka estävät heitä näkemästä radikaalisti toisenlaisia olemassaolon muotoja. Näin ollen *The Walking Deadin* dystooppisen maailman keskellä esiintyvät häivähdykset utopioista kumpuavat perustavanlaatuisemmista dystooppisista ihmisyyden piirteistä. Synkästä perusvireestä huolimatta sarja tarjoilee myös aitoja mahdollisuuksia muutokselle. Aristoteelis-frommilainen utopia on edelleen realistinen mahdollisuus, vaikka todennäköisyydet eivät sen puolella sarjan kuvauksen valossa olekaan.

Lopuksi

Yhteiskuntafilosofian klassikot tarjoavat toisiaan täydentäviä näkökulmia zombiapokalypsin runtelemaan maailmaan. Tässä artikkelissa olemme pyrkineet osoittamaan, että Hobbesin luonnontilan lisäksi myös Aristoteleen ja Frommin teorioista on löydettävissä kiinnostavia yhtymäkohtia zombisarjoihin. *The Walking Dead* -sarjassa on keskeisellä sijalla ihmisen kaksijakoinen potentiaali hyvään ja pahaan, joka on sidoksissa yhteisölliseen elämään. Kuten Aristoteles ja Hobbes totesivat (erilaisista lähtökohdista ja eri painotuksin), ihminen ei ole luonnostaan hyveellinen; hän tarvitsee yhteisön kasvaakseen hyveeseen ja toteuttaakseen sitä. *The Walking Dead* -sarjaa voidaan pitää tutkielmana tästä perusajatuksista.

Vaikka ihmisen hyveellisyys on sidoksissa yhteisölliseen elämään, kaikki ihmiset eivät sarjan mukaan toimi pidäkkeettömän itsekkäästi edes hengenvaarallisissa ääriolosuhteissa. Yhteiskunnan romahtaminen ei johda luonnontilaan ymmärrettynä kaikkien ihmisten välillä vallitsevana perustavanlaatuisena ja ylipääsemättömänä epäluottamuksena. Aristoteleen ajatus ihmisestä luonnostaan sosiaalisena olentona näkyy siinä, että ihmisten valmius ja synnynnäinen taipumus muodostaa yhteisöjä säilyy myös uudessa luonnontilassa. Samaa ajatusta

voidaan tarkastella Hobbesin kautta painottamalla luonnontilassa ilmenevää pyrkimystä rauhaan ja ihmisten kykyä solmia yhteiskuntasopimus, joka lopettaa luonnontilan. Sarjan tematiikka kietoutuu tämän yksilöiden ja yhteisön väliseen dynamiikan ja erilaisten ihmiskäsitysten varaan rakentuvien yhteisöjen välillä vallitsevien jännitteiden ympärille. Se ei kuvaa totaalista anarkiaa, mutta ei myöskään epärealistisen auvoista yhteiseloä. Näiden ääripäiden väliin mahtuu erilaisia yhteisöjä, jotka muotoutuvat erilaisten arvojen varaan.

The Walking Deadin kuvaamassa maailmassa inhimillistä olemista leimaavat arvot eivät katoa, vaikka yhteiskuntajärjestys sortuu ja kuolema uhkaa kaikkialla. Toisten ihmisten pyyteetön auttaminen ja kauneuden arvostaminen ovat läsnä myös post-apokalyptisessä tilanteessa. Aristoteleen ja Frommin filosofiset näkemykset tarjoavat näkökulmia sen ymmärtämiseen, miksi näin on. Kuoleman täyttämässä maailmassa humanisuus on todellinen mahdollisuus, vaikka se yksittäisinä hetkinä vaikuttaisikin etäiseltä.

Zombisarjoja, -elokuvia ja -sarjakuvia voidaan perustellusti pitää erilaisten filosofisten ihmiskuvien ja yhteiskuntafilosofisten teorioiden popularisoituna käsittelynä. Zombien riivaamaa maailmaa voidaan tarkastella kuvauksena paitsi Hobbesin luonnontilasta myös siitä, miten Aristoteleen hahmottelema ihmisten luonnollinen sosiaalisuus sekä hyveellisyyden ja paheellisuuden suhde yhteisöön toteutuisivat radikaalisti normaalista poikkeavassa tilanteessa. Samalla sen kautta voidaan käsitellä frommilaisen syvyydspsykologian keskeisiä käsitteitä, erityisesti yhteiskuntaluonnetta ja sen dynaamista ulottuvuutta.

Fiktiivisiä sarjoja ei tietenkään voi käyttää lähteenä siihen, millaisia ihmiset todellisuudessa ovat, koska niiden kertomat tarinat perustuvat luovaan mielikuvitukseen. Ilman empiiristä aineistoa on mahdoton tietää, miten ihmiset käyttäytyisivät nykyisestä niin radikaalisti poikkeavassa tilanteessa. Koska tällaiseen tilaan ei toivottavasti koskaan jouduta, on tyydyttävä erilaisiin ajatuskokeisiin. Zombisarjoja voi tästä näkökulmasta käyttää filosofisen ajattelun materiaalina. On kiinnostavaa – mutta tuskin yllättävää – että zombimaailmojen luoja (ehkä

tiedostamattomat) teoreettiset taustaoletukset ihmisestä, yhteiskunnasta ja näiden kahden välisestä suhteesta ovat monessa suhteessa hyvin lähellä filosofian klassikkoteoksia.⁷⁴

Jyväskylän yliopisto
Göteborgs Universitet

Lähteet

- Aristoteles (1984), *Historia animalium*. Käänt. d'A. W. Thompson. Teoksessa J. Barnes (toim.), *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*, vol. 1. Bollingen Series LXXI:2. Princeton: Princeton University Press.
- Aristoteles (1989), *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. S. Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus. (= EN)
- Aristoteles (1991), *Politiikka*. Suom. A. M. Anttila. Helsinki: Gaudeamus. (= Pol.)
- Barkman, Adam (2012), "I Don't Think Those Rules Apply Anymore", teoksessa W. Yuen (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Zombie Apocalypse Now*. Chicago/LeSalle: Open Court, 207–216.
- Brett, Annabel (2010), "'The Matter, Forme, and Power of a Commonwealth': Thomas Hobbes and Late Renaissance Commentary on Aristotle's *Politics*", *Hobbes Studies* 23, 72–102.
- Depew, David J. (1995), "Humans and Other Political Animals in Aristotle's *History of Animals*", *Phronesis* 40/2, 156–81.
- Evrigenis, Ioannis D. (2014), *Images of Anarchy. The Rhetoric and Science in Hobbes's State of Nature*. New York: Cambridge University Press.
- Fromm, Erich (1941/1976), *Pako vapaudesta*. Suom. Markku Lahtela. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich (1947/1984), *Ihmisen osa*. Suom. Kari Turunen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich (1949), "Psychoanalytic Characterology and Its Application to the Understanding of Culture", teoksessa S. S. Sargent & M. W. Smith (toim.) *Culture and Personality*. New York: The Viking Fund, 1–12.
- Fromm, Erich (1955/1971), *Terve yhteiskunta*. Suom. Annikki ja Matti Kannosto. Helsinki: Kirjayhtymä.

⁷⁴ Tämän artikkelin kirjoitustyötä ovat rahallisesti tukeneet Suomen Akatemia, Riksbankens Jubileumsfond ja Koneen säätiö.

- Fromm, Erich (1956/1994), *Rakkauden vaikea taito*. Suom. Marja Matikainen & Matti Luoma. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich (1962/2009), *Beyond the Chains of Illusion. My Encounter with Marx and Freud*. New York/London: Continuum.
- Fromm, Erich (1964/1967), *Hyvän ja pahan välillä*. Suom. Liisa Korhonen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich & Maccoby, Michael (1970), *Social Character in a Mexican Village. A sociopschoanalytic study*. New York: Open Road Media.
- Greeley, Stephen B. (2012), "Monsters of Modernity", teoksessa W. Yuen (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Zombie Apocalypse Now*. Chicago/LeSalle: Open Court, 167–176.
- Greene, Richard (2016), "My Zombie, My Self" teoksessa W. Yuen (toim.), *The Ultimate Walking Dead and Philosophy: Hungry for More*. Chicago: Open Court, 207–216.
- Hitz, Zena (2012), "Aristotle on Law and Moral Education", teoksessa B. Inwood (toim.), *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 42. Oxford: Oxford University Press, 263–306.
- Hobbes, Thomas (1997), *On the Citizen*. Toim. R. Tuck & M. Silverthorne. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press. (= *De cive*)
- Hobbes, Thomas (1999), *Leviathan*. Suom. T. Aho. Tampere: Vastapaino.
- Hoekstra, Kinch. (2007), "Hobbes on the Natural Condition of Mankind", teoksessa P. Springborg (toim.), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 109–127.
- Ierodiakonou, Katerina & Roux, Sophie (toim.) (2011), *Thought Experiments in Methodological and Historical Contexts*. Leiden/Boston: Brill.
- Jakonen, Mikko (2013), *Multitude in Motion. Re-Readings on the Political Philosophy of Thomas Hobbes*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 466. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Jung, Carl G. (toim.) (1964/1991), *Symbolit: Piilotajunnan kieli*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.
- Labarrière, Jean-Louis (2004), *Langage, vie politique et mouvement des animaux: Études aristotéliciennes*. Paris: Vrin.
- Nozick, Robert (1999), *Anarchy, State and Utopia*. Oxford & Cambridge: Blackwell.

- Robichaud, Christopher (2012), "Opting Out: The Ethics of Suicide in the Walking Dead", teoksessa C. Robichaud (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Shotgun. Machete. Reason.* The Blackwell Philosophy and Pop Culture Series. John Wiley & Sons, Inc. e-book.
- Sheppard, Si (2012), "Realistically, Nice Guys Finish Last", teoksessa W. Yuen (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Zombie Apocalypse Now.* Chicago/LeSalle: Open Court, 129–140.
- Solnit, Rebecca (2009), *A Paradise Built in Hell: The Extraordinary Communities That Arise in Disaster.* New York: Viking.
- Sorell, Tom (1999), "Hobbes and Aristotle", teoksessa C. Blackwell & S. Kusukawa (toim.), *Philosophy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Conversations with Aristotle.* Aldershot/Brookfield: Ashgate, 364–379.
- Tallman, Ruth & Southworth, Jason (2012), "The Heart's Desire: Sex in The Walking Dead", teoksessa C. Robichaud (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Shotgun. Machete. Reason.* The Blackwell Philosophy and Pop Culture Series. John Wiley & Sons, Inc.
- Von Franz, Marie-Louise (1964/1991), "Individuaatioprosessi", teoksessa C. G. Jung (toim.), *Symbolit: Piilotajunnan kieli.* Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava, 158–229.
- Walker, Jason (2012), "What's Yours Still Isn't Mine", teoksessa W. Yuen (toim.), *The Walking Dead and Philosophy: Zombie Apocalypse Now.* Chicago/LeSalle: Open Court, 81–95.
- Weithman, Paul (1992), "Augustine and Aquinas on Original Sin and the Purposes of Political Authority", *Journal of the History of Philosophy* 30:3, 353–376.
- Williams, Garrath (2019), "Thomas Hobbes: Moral and Political Philosophy", *The Internet Encyclopedia of Philosophy.* <https://www.iep.utm.edu/hobmoral/>, haettu 23.8.2019.
- Wright, Geoffrey A. (2017), "Hobbes, Locke, Darwin, and Zombies: The Post-Apocalyptic Politics of Survival in AMC's The Walking Dead", *Quarterly Review of Film and Video*, 34/2, 148–170.
- Yuen, Wayne (toim.) (2012), *The Walking Dead and Philosophy. Zombie Apocalypse Now.* Chicago/LeSalle: Open Court.
- Yuen, Wayne (toim.) (2016), *The Ultimate Walking Dead and Philosophy: Hungry for More.* Chicago: Open Court.

